

مطالعه جامعه‌شناختی گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر در شهر تهران

ستار پروین* یحیی علی بابایی**

تاریخ دریافت: ۴ تیر ۱۳۹۲

تاریخ پذیرش: ۱ مهر ۱۳۹۲

چکیده

در پژوهش حاضر، گرایش کارگران مهاجر فصلی به آسیب‌های اجتماعی و رفتارهای پرخطر در شهر تهران مورد بررسی قرار گرفته است. چارچوب نظری پژوهش، ترکیبی از نظریه‌های فشار اجتماعی، بازدارندگی اجتماعی و اکولوژی شهری است. جامعه آماری پژوهش، کلیه کارگران مهاجر فصلی در شهر تهران است و داده‌های پژوهش از طریق روش پیمایش و با استفاده از پرسشنامه محقق‌ساخته و نمونه‌گیری غیراحتمالی سهمیه‌ای احصاء شده است. یافته‌های توصیفی پژوهش نشان داد که بیش از نیمی از کارگران مهاجر فصلی، خاستگاه روستایی دارند. بر اساس نتایج استنباطی پژوهش، متغیر از خودبیگانگی اجتماعی با ضریب همبستگی $0/593$ ، قوی‌ترین رابطه معنادار را با میزان گرایش کارگران فصلی به رفتارهای پرخطر دارد. نتایج مدل معادلات ساختاری (آموس) نیز نشان داد که سه متغیر احساس فشار اجتماعی در سطح کلان، بازدارندگی اجتماعی و آثار منفی شهرنشینی، 82 درصد از واریانس متغیر وابسته را تبیین می‌کند.

کلیدواژه‌ها: کارگر مهاجر فصلی، رفتارهای پرخطر، فشار اجتماعی، بازدارندگی اجتماعی، بوم‌شناسی شهری.

* استادیار استادیار گروه مددکاری اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی (نویسنده مسئول). sparvin 1359@gmail.com

** استادیار جامعه‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران. yalibabaie@yahoo.com

مقدمه و بیان مسئله

مهاجرت، به عنوان یکی از پدیده‌ها و واقعیت‌های زندگی بشری، همواره وجود داشته است و امروزه نیز در ابعاد بین‌المللی و داخلی انجام می‌شود. مهاجرت می‌تواند دلایل مختلفی داشته باشد، ولی عمدتاً عامل اصلی آن، عوامل اقتصادی و بهبود دورنمای زندگی و معیشت است. در چند دهه گذشته، به ویژه بعد از اصلاحات ارضی در دهه ۴۰ شمسی، توازن و تعادل میان شهر و روستا در ایران از بین رفت و روستاها بیش از پیش به شهرها وابسته شدند که این وضعیت، زمینه را برای مهاجرت‌های روستا-شهری فراهم کرد. این مسئله امروزه نیز وجود دارد و روستاییان زیادی، به دلایل مختلف از جمله بهبود معیشت به کلان‌شهرهایی مانند تهران و شهرهای اطراف آن مهاجرت می‌کنند. این وضعیت، عمدتاً در کشورهای در حال توسعه نمود دارد.

مهاجرت نیروی کار به شهرهای بزرگ، یکی از ویژگی‌های کلان‌شهرها در کشورهای در حال توسعه است. با مقایسه موضوع مهاجرت میان کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه، تفاوتی اساسی میان فرایند مهاجرت داخلی وجود دارد. در اروپا و آمریکا، مهاجرت از مناطق روستایی به مناطق شهری در یک زمان مشابه، به عنوان صنعتی شدن رخ می‌دهد. برعکس، در کشورهای در حال توسعه، مهاجرت از مناطق روستایی، با وجود بیکاری در مناطق شهری اتفاق می‌افتد. زیرا در کشورهای در حال توسعه، افراد بر اساس درآمد مورد انتظار^۱ و نه درآمد واقعی^۲ و نیز به دلیل فقر روستایی بسیار زیاد، مهاجرت می‌کنند. این موضوع "شانس زندگی"^۳ است. مهاجرت از روستاها به شهرها در کشورهای در حال توسعه، اغلب به عنوان مسئله در نظر گرفته می‌شود. فقر در مناطق روستایی و فاقد توسعه، موجب هجوم سریع و ناهماهنگ به شهرهای بزرگ می‌شود که افزایش فقر شهری و مناطق فقیرنشین^۴ را پدید می‌آورد (گوتدینر و بود^۵، ۲۰۰۵: ۶۴)

مهاجرت، پیامدهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و حتی سیاسی عدیده‌ای دارد و جمعیت مبدأ و مقصد را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. یکی از آثار و پیامدهای مذکور، بروز آسیب‌های اجتماعی و

1 Expected income
2 Actual income
3 Life lottery
4 Slums
5 Gottdiener & Budd

مطالعه جامعه‌شناختی گرایش کارگران مهاجر فصلی ...

جرم است که با عواملی مانند بی‌سازمانی اجتماعی، محرومیت نسبی، فقر و غیره ارتباط دارد. گروه های کارگری مهاجر نیز بعد از مهاجرت با آسیب‌های اجتماعی متعددی مواجه‌اند. نتایج برخی پژوهش‌ها درباره کارگران مهاجر فصلی نشان داده است که گروه‌های مذکور، به لحاظ اجتماعی و اقتصادی آسیب‌پذیرند (آندرسون^۱، ۲۰۰۶؛ ونگ، هی، لونگ، لو، چانگ^۲، ۲۰۰۸؛ روبرتس^۳، ۲۰۰۱؛ یانگ، هو، راکت، عبدالله و برید^۴، ۲۰۰۹؛ ون و وانگ^۵، ۲۰۰۹؛ وونگ، کنگ، لی و سونگ^۶ همکاران) (۲۰۰۷). بی‌توجهی به موضوع توسعه برابر و متوازن و دوری از شرایط آرزمانی توسعه همه‌جانبه، باعث شده است که هر سال، نیروهای کار جوان از استان‌های کمتر توسعه‌یافته ایران، در جستجوی کار به شهر تهران مهاجرت کنند. بر اساس اطلاعات مرکز آمار ایران، کارگران ساده یدی شهری در سال ۱۳۸۵، حدود ۲۵۶۱۱۴۸ نفر یا ۲/۵ درصد از کل شاغلان ده‌ساله و بیشتر هستند. آنها به دلیل عدم جذب در نظام اجتماعی - اقتصادی شهری، در بسیاری از آسیب‌های شهری و رفتارهای پرخطر گرفتار می‌شوند. در پژوهش حاضر، شیوع رفتارهای پرخطر در بین کارگران مهاجر فصلی در شهر تهران و عوامل جامعه‌شناختی مؤثر بر آن بررسی شده است. بدین ترتیب، پرسش اساسی پژوهش این است که کدام عوامل جامعه‌شناختی در گرایش کارگران مهاجر فصلی به آسیب‌های اجتماعی و رفتارهای پرخطر تأثیرگذار هستند؟

چارچوب نظری پژوهش

چارچوب نظری پژوهش، ترکیبی از نظریه‌های فشار اجتماعی، بازدارندگی اجتماعی و اکولوژی شهری است.

الف - نظریه فشار اجتماعی

نظریه‌های جرم‌شناسانی که جرم را پیامد مستقیم محرومیت و خشم طبقه پایین در نظر می‌گیرند، به‌عنوان نظریه‌های فشار شناخته می‌شود. به اعتقاد آنها، اغلب مردم اهداف و ارزش‌های مشابهی

- 1 Anderson
- 2 Wong., He, Leung, , Lau, Chang
- 3 Roberts
- 4 Yang. Wu. Rockett. Abdullah, Beard
- 5 Wen & Wang
- 6 Wong, Keung, Li, Song

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Gholamreza Jamshidiha

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

دارند، اما توانایی دسترسی به اهداف مشخص، به وسیله طبقه اقتصادی- اجتماعی طبقه‌بندی می‌شود (سیگل^۱، ۲۰۰۳: ۱۹۲). ایده اصلی نظریه فشار این است که اهداف عامی که جامعه برای اعضایش ایجاد می‌کند، ممکن است برای عده‌ای در دسترس نباشد (اینستاثر و هنری^۲، ۲۰۰۶: ۱۵۱). به اعتقاد مرتون، ساختار اجتماعی و نه تغییر اجتماعی، ریشه مسئله جرم و سایر آسیب‌ها و مسایل اجتماعی است. وی معتقد است افراد، مطیع قانون هستند، اما زمانی که تحت تأثیر فشار زیاد قرار گیرند، به جرم رجوع می‌کنند. شکاف میان اهداف و وسایل فراهم‌کننده این اهداف، منبع فشار است (آدلر، گرهارد و مولر^۳، ۲۰۰۱: ۱۲۵). یکی از موضوعات مهم مرتون، پیدایش رفتارهای جایگزینی است که ممکن است از اختلاف میان اهداف و ابزارها ناشی شود، آنچه که مرتون آن را شیوه‌های^۴ سازگاری فردی می‌نامد (مککی، کاپرون و جیمسون^۵، ۲۰۰۶: ۵۱). این شیوه‌های سازگاران، عبارت است از: هم‌نوایی^۶، نوآوری^۷، مناسک‌گرایی^۸، کناره‌گیری^۹ و شورش^{۱۰}.

رابرت اگنیو^{۱۱} در نظریه عمومی جرم بیان کرده است که افراد به این دلیل در جرم و کجروی اجتماعی درگیر می‌شوند که فشارها و استرس‌ها را تجربه می‌کنند، برای مثال، نیاز شدید به پول دارند یا معتقدند که به وسیله اعضای خانواده، معلمان، همالان، کارفرمایان و دیگران تحت فشار هستند. افراد مذکور ناراحت می‌شوند و مجموعه‌ای از احساسات منفی مانند عصبانیت، محرومیت و افسردگی را تجربه می‌کنند و از طریق جرم، بر فشارها و هیجان‌های منفی غلبه می‌کنند. جرم ممکن است راهی برای کاهش یا فرار از فشار باشد (اگنیو، ۲۰۰۹).

- 1 Siegel
- 2 Einstadter, Henry
- 3 Adler, Gerhard , Mueller
- 4 Modes
- 5 Mccaghy, Capron, Jamieson
- 6 Conformity
- 7 Innovation
- 8 Ritualism
- 9 Retreatism
- 10 Rebellion
- 11 Agnew

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb   **Director in Charge:** Dr. Gholamreza Jamshidiha

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh   **Index:** www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981   **Website:** www.jrd.ut.ac.ir   **Email:** jrd@ut.ac.ir

مطالعه جامعه‌شناختی گرایش کارگران مهاجر فصلی ...

ب- بازدارندگی اجتماعی

نظریه بازدارندگی اجتماعی از دو بعد کنترل و خودکنترلی اجتماعی برخوردار است. در نظریه مذکور، افراد به این دلیل از قانون پیروی می‌کنند که رفتار و احساسات آن‌ها به وسیله نیروهای درونی و بیرونی کنترل می‌شود. هیرشی معتقد است که کنترل اجتماعی به معنای پیوند اجتماعی فرد با محیط اجتماعی پیرامون است و چهار بعد وابستگی، تعهد، مشغولیت و ایمان دارد. به اعتقاد هیرشی و گادفردسون، برخی از افراد دارای خودکنترلی^۱ هستند که از طریق یک حس اخلاقی قوی نمایان است. این حس افراد را از صدمه زدن به دیگران یا تخطی از هنجارهای اجتماعی بر حذر می‌دارد (سیگل، ۲۰۰۳: ۲۲۸).

ج- اکولوژی شهری

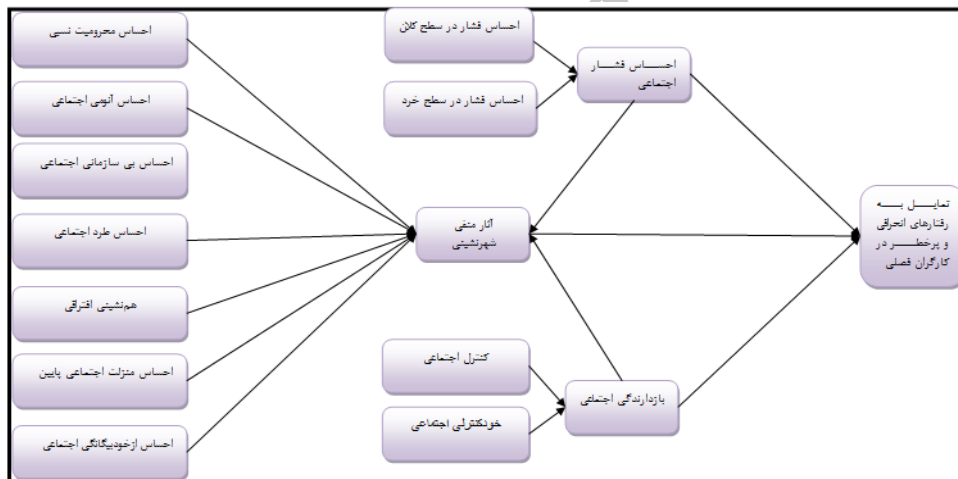
نظریه پردازان اکولوژی شهری - مکتب شیکاگو - موضوعات مهاجرت را با بزرگی و ناهمگونی شهر و بروز آسیب‌های متعدد اجتماعی در شهرها، به ویژه کلان‌شهرها مرتبط می‌دانند. در این مکتب، به دنبال مهاجرت، بسیاری از اخلاقیات و هنجارهای اجتماعی که تنظیم‌کننده شیرازه روابط اجتماعی است، از بین می‌رود یا تأثیرات آن‌ها کمرنگ می‌شود (مارش^۲، ۲۰۰۶: ۹۹). رابرت پارک معتقد است که مهاجرت و تحرکات جمعیتی، نظم اجتماعی را بر هم می‌زند. علاوه بر این، زوال پیوندهای محلی و توانایی ضعیف گروه‌های اولیه، مانند خانواده و محله برای اعمال سازوکارهای غیررسمی کنترل اجتماعی در محیط شهری، از عوامل مستقیم جرم، بزهکاری جوانان و فساد است (کاوز^۳، ۲۰۰۵: ۵۰۴). آثار منفی شهرنشینی در پژوهش حاضر عبارت است از احساس انومی اجتماعی، احساس بی‌سازمانی اجتماعی، احساس طرد اجتماعی، احساس منزلت اجتماعی پایین، احساس از خودبیگانگی، احساس محرومیت نسبی و هم‌نشینی افتراقی.

1 Self-control
2 Marsh
3 Caves

فرضیه‌های پژوهش

با توجه به چارچوب و مدل نظری پژوهش، می‌توان فرضیه‌های زیر را در چرایی گرایش کارگران مهاجر فصلی به آسیب‌های اجتماعی و رفتارهای پرخطر مطرح کرد:

۱. بین میزان از خودبیگانگی اجتماعی و میزان گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر رابطه معنادار آماری وجود دارد.
۲. بین میزان خودکنترلی اجتماعی و میزان گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر رابطه معنادار آماری وجود دارد.
۳. بین میزان کنترل اجتماعی و میزان گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر رابطه معنادار آماری وجود دارد.
۴. بین میزان احساس فشار اجتماعی و گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر رابطه معنادار آماری وجود دارد.
۵. بین میزان احساس طردشدگی در محیط شهری و گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر رابطه معنادار آماری وجود دارد.
۶. بین میزان احساس پایین بودن منزلت اجتماعی و گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر رابطه معنادار آماری وجود دارد.
۷. بین میزان احساس انومی اجتماعی و گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر رابطه معنادار آماری وجود دارد.
۸. بین میزان احساس محرومیت نسبی در محیط شهری و گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر رابطه معنادار آماری وجود دارد.
۹. بین میزان بی‌سازمانی اجتماعی و گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر رابطه معنادار آماری وجود دارد.

مدل (۱): مدل نظری پژوهش

روش پژوهش

روش پژوهش مطالعه حاضر، پیمایش است که اطلاعات پژوهش از طریق پرسشنامه محقق‌ساخته گردآوری شد. داده‌های پژوهش از طریق برنامه SPSS و AMOS مورد تحلیل قرار گرفت.

مطالعه جامعه‌شناختی گرایش کارگران مهاجر فصلی ...

جامعه آماری و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری در پژوهش حاضر، کلیه کارگرانی است که به طور چرخشی و موقتی، در ماه‌ها و فصل‌های خاصی از سال، به شهر تهران مهاجرت می‌کنند. این گروه، معمولاً بیکارند یا در بخش غیررسمی اقتصاد شهری مشغول به کار می‌شوند. نمونه‌گیری با توجه به سیال بودن جمعیت آماری و نامشخص بودن تعداد آن‌ها، از نوع غیراحتمالی سهمیه‌ای و حجم نمونه، برابر با ۳۸۱ نفر است.

یافته‌های پژوهش

الف- یافته‌های توصیفی

بر اساس نتایج توصیفی پژوهش، حدود ۷۸ درصد از پاسخگویان، در محدوده سنی ۱۵ تا ۳۵ سال قرار دارند. تحصیلات حدود ۸۴ درصد از آنها، دیپلم و زیر دیپلم است. بیش از نیمی از کارگران فصلی، وضعیت تغذیه و استراحت را بد و بسیار بد ارزیابی کرده‌اند. همچنین بیش از نیمی از آنها، از میانگین درآمد کمتر از ۳۰۰ هزار تومان در ماه برخوردارند.

یافته‌ها نشان می‌دهد که بیشتر از نیمی از کارگران، در روستا زندگی می‌کنند و متأهل هستند. بیش از نیمی از کارگران، به دلیل سختی کار بیان کرده‌اند که فشارهای جسمی زیاد و بسیار زیادی را در طول روز تجربه می‌کنند. بر اساس نتایج توصیفی، حدود ۴۲ درصد از کارگران، همه فصل‌های سال در تهران حضور دارند. همچنین حدود ۳۳/۱ درصد بیان کرده‌اند که بین ۱۰ تا ۱۲ ماه در تهران در جستجوی کار و معیشت به سر می‌برند. حدود ۶۴/۶ درصد از کارگران فصلی، وضعیت زندگی خود را بد و بسیار بد ارزیابی کرده‌اند. نوع مهارت کارگران نشان می‌دهد که بیشتر از نیمی از آنان، فاقد مهارت و از کارگران ساده هستند، به طوری که اکثر آن‌ها در مشاغل مربوط به کارگری ساده و فعالیت‌های ساختمانی مشغول به فعالیت هستند. بر اساس یافته‌های پژوهش، میزان گرایش کارگران فصلی به مصرف سیگار و نیز مواد مخدر مانند تریاک، بیشتر از سایر آسیب‌های اجتماعی و رفتارهای پرخطر است.

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Gholamreza Jamshidiha

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

ب- آزمون فرضیه‌ها

جدول (۱): ضریب همبستگی متغیرهای مستقل و وابسته و آزمون فرضیه‌های پژوهش

ردیف	فرضیه پژوهش	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معنی داری
۱	بین میزان از خودبیگانگی اجتماعی و میزان گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر، رابطه معنادار آماری وجود دارد.	۰/۵۹۳ ^{***}	۰/۰۰۰
۲	بین میزان خودکنترلی اجتماعی و میزان گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر، رابطه معنادار آماری وجود دارد.	-۰/۵۷۹ ^{***}	۰/۰۰۰
۳	بین میزان کنترل اجتماعی و میزان گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر، رابطه معنادار آماری وجود دارد.	-۰/۵۶۲ ^{***}	۰/۰۰۰
۴	بین میزان احساس فشار اجتماعی و گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر، رابطه معنادار آماری وجود دارد.	۰/۵۲۰ ^{***}	۰/۰۰۰
۵	بین میزان احساس طردشدگی در محیط شهری و گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر، رابطه معنادار آماری وجود دارد.	۰/۴۳۳ ^{***}	۰/۰۰۰
۶	بین میزان بی‌سازمانی اجتماعی و گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر، رابطه معنادار آماری وجود دارد.	۰/۴۲۴ ^{***}	۰/۰۰۰
۷	بین میزان احساس انومی اجتماعی و گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر، رابطه معنادار آماری وجود دارد.	۰/۳۶۶ ^{***}	۰/۰۰۰
۸	بین میزان احساس محرومیت نسبی در محیط شهری و گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر، رابطه معنادار آماری وجود دارد.	۰/۱۴۵ ^{***}	۰/۰۰۴
۹	بین میزان احساس پایین بودن منزلت اجتماعی و گرایش کارگران مهاجر فصلی به رفتارهای پرخطر، رابطه معنادار آماری وجود دارد.	۰/۱۴۳ ^{***}	۰/۰۰۵

معنی داری در سطح ۹۵ درصد اطمینان* معنی داری در سطح ۹۹ درصد اطمینان**

یافته‌های مربوط به آزمون فرضیه‌ها نشان می‌دهد که همه فرضیه‌های پژوهش، ارتباط معناداری با متغیر وابسته پژوهش دارند. به طوری که احساس از خودبیگانگی اجتماعی، با میزان رابطه ۰/۵۹۳، رابطه‌ای قوی و مثبت با میزان آسیب‌پذیری کارگران فصلی دارد. همچنین بر اساس جدول (۱) متغیر خودکنترلی اجتماعی، ارتباط معنادار منفی و نسبتاً قوی با متغیر وابسته دارد که میزان آن، برابر با ۰/۵۷۹- است. متغیر کنترل اجتماعی نیز به عنوان یک متغیر بازدارنده، با ضریب همبستگی ۰/۵۶۲- رابطه معناداری دارد که مانند متغیر خودکنترلی، از رابطه‌ای منفی با متغیر آسیب‌پذیری کارگران فصلی برخوردار است. دو متغیر خودکنترلی و کنترل اجتماعی نشان می‌دهند که می‌توانند به عنوان یکی از عوامل و موانع آسیب‌پذیری کارگران فصلی در نظر گرفته شوند. در بین متغیرهای مستقل، متغیرهای احساس محرومیت نسبی و احساس منزلت پایین اجتماعی، از ضعیف‌ترین رابطه با متغیر وابسته برخوردارند.

پ- تحلیل و ارائه مدل معادلات ساختاری

مدل‌سازی معادله ساختاری را می‌توان روشی کمی تلقی کرد که به محقق یاری می‌کند تا پژوهش خود را از مطالعات نظری و تدوین آن‌ها گرفته تا تحلیل داده‌های تجربی، در قالبی چندمتغیره سامان

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Gholamreza Jamshidiha

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

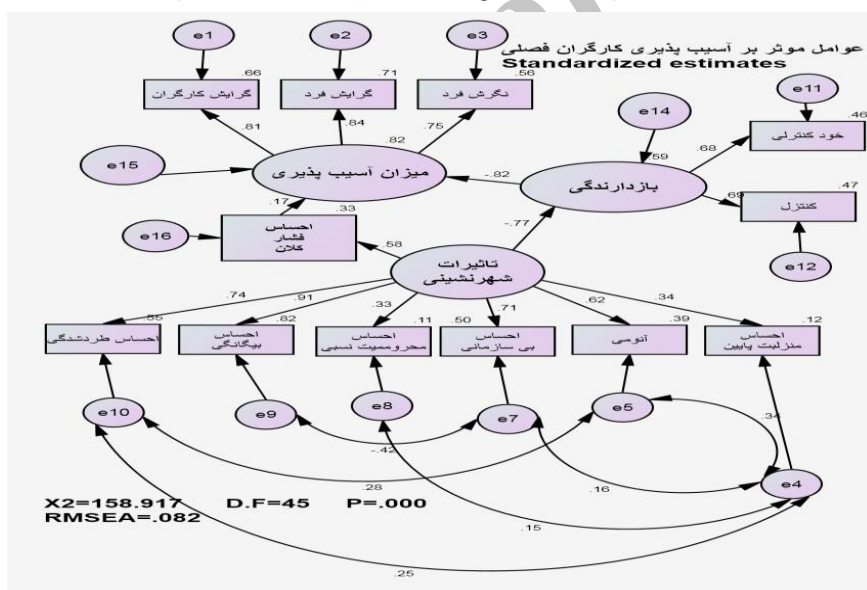
ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir

مطالعه جامعه‌شناختی گرایش کارگران مهاجر فصلی ...

بخشد. در مدل‌سازی معادلات ساختاری، برای بررسی مدل، شاخص‌های آماری مختلفی مورد استفاده قرار می‌گیرد. یکی از مهم‌ترین آنها، شاخص خی دو یا کای اسکوئر است، اما این شاخص، به دلیل حساسیتی که به اندازه حجم نمونه دارد، معمولاً در حالتی معنی‌دار می‌شود که حجم نمونه بالا است و بیانگر آن است که مدل از برازش خوب و قابل قبولی برخوردار نیست. بنابراین، فقط به این شاخص نباید اکتفا کرد.

در پژوهش حاضر، سطح معنی‌داری کای اسکوئر، معنی‌دار شده است که نشان می‌دهد که مدل از برازش مطلوبی برخوردار نیست (کای اسکوئر=158/917 و سطح معنی‌داری=0/000). در مدل‌سازی معادلات ساختاری، علاوه بر کای اسکوئر، از شاخص‌های مختلفی استفاده می‌شود. یکی دیگر از شاخص‌های مهم، ریشه دوم میانگین مربعات خطای برآورد یا شاخص RMSEA است که در صورتی که کمتر از 0/05 باشد، بیانگر برازش خوب و قابل قبول است. اگر مقدار آن، بین 0/05 تا 0/08 باشد، بیانگر برازش قابل قبول و مقدار بالاتر از 0/1 نشان‌گر برازش ضعیف مدل است. مقدار این شاخص، برای مدل فوق برابر با 0/08 است که نشان می‌دهد مدل قابل قبول است و مورد تأیید قرار می‌گیرد.

مدل (۲): مدل تبیینی-تجربی رابطه متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش

در مدل فوق، متغیر وابسته پژوهش، میزان گرایش کارگران فصلی به رفتارهای پرخطر است که خود سه بعد دارد و گرایش کارگران، گرایش فرد و ایستار یا نگرش فرد به این رفتارها را شامل می‌شود.

متغیرهای مستقل پژوهش نیز از سه بعد نظری مرتبط با هم اخذ شده است که شامل فشار اجتماعی، بازدارندگی اجتماعی و تأثیرات شهرنشینی می‌شود.

الف- احساس فشار اجتماعی

فشار اجتماعی، یکی از متغیرهای مستقل تأثیرگذار در گرایش کارگران فصلی به رفتارهای پرخطر است. میزان بتای این متغیر با متغیر وابسته برابر با ۰/۱۷ است که رابطه‌ای مثبت و نسبتاً ضعیف است.

ب- تأثیرات شهرنشینی

تأثیرات شهرنشینی، یکی دیگر از متغیرهای تأثیرگذار در گرایش کارگران فصلی مهاجر به رفتارهای پرخطر است که ابعاد احساس انومی، محرومیت نسبی، از خودبیگانگی، طردشدگی، منزلت اجتماعی پایین و احساس بی‌سازمانی اجتماعی را شامل می‌شود. متغیر تأثیرات شهرنشینی در مدل ساختاری فوق، تأثیر مستقیمی بر متغیر وابسته ندارد، بلکه این تأثیر به طور غیرمستقیم و از طریق متغیرهای بازدارندگی اجتماعی و فشار اجتماعی کلان است. متغیر تأثیرات شهرنشینی، ارتباط منفی با بازدارندگی اجتماعی دارد، به طوری که بتای آن برابر با ۰/۷۷- است. رابطه آن با متغیر فشار در سطح کلان نیز برابر با بتای ۰/۵۸ است که رابطه‌ای مستقیم تلقی می‌شود. رابطه بین تأثیرات شهرنشینی و بازدارندگی نشان می‌دهد که هر میزان تأثیرات شهرنشینی بیشتر باشد، میزان بازدارندگی کاهش می‌یابد و در نهایت، کارگران فصلی به آسیب‌های اجتماعی و رفتارهای پرخطر سوق می‌یابند. همچنین مدل نشان می‌دهد هر میزان تأثیرات شهرنشینی بیشتر شود، میزان احساس فشار کلان در بین کارگران فصلی نیز افزایش می‌یابد که نتیجه آن، رشد میزان آسیب‌پذیری کارگران فصلی است.

ج- بازدارندگی اجتماعی

بازدارندگی به معنای عوامل درونی و بیرونی بازدارنده فرد در مواجهه با نسبت به آسیب‌های اجتماعی، سومین متغیر مستقلی است که رابطه معناداری با متغیر وابسته پژوهش دارد. این متغیر از دو بعد خودکنترلی و کنترل اجتماعی برخوردار است. مدل فوق نشان می‌دهد که عامل بازدارندگی اجتماعی، رابطه ای قوی و منفی با میزان آسیب‌پذیری کارگران فصلی دارد که میزان بتای آن، برابر با ۰/۸۲- منفی است. این مقدار نشان می‌دهد که هر میزان از بازدارندگی کارگران فصلی کاسته شود، میزان آسیب‌پذیری و گرایش آنها به رفتارهای پرخطر افزایش می‌یابد. متغیر بازدارندگی به عنوان متغیر واسطه در رابطه میان تأثیرات شهرنشینی و میزان آسیب‌پذیری کارگران نیز عمل می‌کند.

مطالعه جامعه‌شناختی گرایش کارگران مهاجر فصلی ...

مقدار مجذور همبستگی (R^2) برای مدل برابر با ۰/۸۲ است که نشان می‌دهد سه متغیر مستقل پژوهش، ۸۲ درصد از واریانس و تغییرات میزان آسیب‌پذیری کارگران فصلی را تبیین می‌کند. مقدار بالای R^2 نشان می‌دهد که سه متغیر فوق، در کنار هم از قدرت تبیین‌کنندگی فراوانی برخوردار است. بدین معنا که اگر فشار اجتماعی کلان بر فرد وارد شود و میزان بازدارندگی فرد نیز در مقابل رفتارهای پرخطر کم باشد، و آثار منفی شهرنشینی نیز بالا باشد، فرد به میزان فراوانی به سمت رفتارهای پرخطر و کجروانه گرایش خواهد داشت. در جدول (۲) میزان تأثیرات کل، مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل بازدارندگی، تأثیرات شهرنشینی و احساس فشار در سطح کلان با ابعاد چندگانه بیان شده است.

جدول (۲): آثار کل، مستقیم و غیرمستقیم (استاندارد شده) متغیرهای مستقل بر متغیرهای وابسته

وابسته مستقل	نام آماره	فشار در سطح کلان	بازدارندگی	تأثیرات شهرنشینی	آسیب‌پذیری
احساس فشار اجتماعی	اثر کل	-	-	-	۰/۱۷
	اثر مستقیم	-	-	-	۰/۱۷
	اثر غیرمستقیم	-	-	-	-
بازدارندگی اجتماعی	اثر کل	-	-	-	-۰/۸۲
	اثر مستقیم	-	-	-	-۰/۸۲
	اثر غیرمستقیم	-	-	-	-
تأثیرات شهرنشینی	اثر کل	۰/۵۸	-۰/۷۷	-	۰/۷۲
	اثر مستقیم	۰/۵۸	-۰/۷۷	-	-
	اثر غیرمستقیم	-	-	-	۰/۷۲

بر اساس نتایج جدول فوق، میزان بتای احساس فشار اجتماعی در سطح کلان با متغیر وابسته پژوهش ۰/۱۷ است که رابطه‌ای مستقیم و نسبتاً ضعیف است. همچنین متغیر مستقل دیگر پژوهش که رابطه‌ای مستقیم با میزان آسیب‌پذیری کارگران فصلی مهاجر دارد، بازدارندگی اجتماعی است که با میزان بتای ۰/۸۲- رابطه‌ای منفی و قوی با متغیر وابسته پژوهش دارد. بر اساس نتایج جدول، متغیر تأثیرگذار سوم، یعنی تأثیرات شهرنشینی، رابطه‌ای غیرمستقیم با متغیر میزان آسیب‌پذیری کارگران دارد و از طریق دو متغیر مستقل دیگر، یعنی میزان احساس فشار اجتماعی در سطح کلان و بازدارندگی اجتماعی تأثیر می‌گذارد. بدین معنا که کارگر مهاجر بعد از مهاجرت، تحت تأثیر آثار منفی شهرنشینی قرار می‌گیرد و سپس در نتیجه

این تأثیرات، میزان بازدارندگی اجتماعی او در مقابل آسیب‌های اجتماعی کاهش می‌یابد و با وجود احساس فشار اجتماعی در سطح کلان، به آسیب‌های اجتماعی و رفتارهای پرخطر گرایش می‌یابد.

نتیجه‌گیری

می‌توان با این ایده موکرجی (۱۳۹۰) هم‌نوا شد که مهاجرت، لزوماً به بهبود کیفیت زندگی و افزایش منزلت اجتماعی افراد منجر نمی‌شود. همه مهاجران نیز لزوماً بر اساس یک گزینه عقلایی، انتخاب نمی‌کنند. در واقع، مهاجرت تابع ساختاری از نابرابری‌های اجتماعی و موقعیت‌های فرادستی و فرودستی است که در آن جابجایی مکان و مهاجرت درون‌شهری، بر اساس این منطق انجام می‌شود که همیشه نوعی تنازع بین فقیر و غنی، باعث تباهی و ویرانی در یک منطقه شهری و آبادی و رشد منطقه دیگری از شهر می‌گردد. موضوع مطالعه پژوهش حاضر، بررسی رابطه نوع خاصی از مهاجرت‌های داخلی، یعنی مهاجرت گروه‌های کارگری مهاجر فصلی با آسیب‌های اجتماعی و رفتارهای پرخطر در فضای شهر تهران بود.

کارگران مهاجر فصلی، یکی از گروه‌های حاشیه‌ای و آسیب‌پذیر در شهر تهران هستند. بر اساس نتایج پژوهش، میزان گرایش کارگران فصلی مهاجر به مصرف سیگار و اعتیاد به مواد مخدر، مانند تریاک بیشتر از سایر آسیب‌های اجتماعی و رفتارهای پرخطر است که این موضوع، با زندگی حاشیه‌ای آن‌ها و وضعیت شغلی آن‌ها ارتباط دارد. همچنین بیشتر کارگران فصلی، جوان، متأهل، بی‌سواد و کم‌سواد، فاقد مهارت و دارای خاستگاه روستایی‌اند و عمدتاً در مشاغل ساده و یدی ساختمانی و در اقتصاد غیررسمی شهر تهران، مشغول به کار هستند. در ضمن، وضعیت عمومی کارگران مانند درآمد، خواب و استراحت و تغذیه، نامطلوب است. بررسی‌های اندرسون، یانگ و همکاران، ونگ و همکاران، روبرتس، ونگ و وانگ، ونگ و همکاران، نتایج فوق را مورد تأیید قرار می‌دهد (آندرسون، ۲۰۰۶؛ وونگ و همکاران، ۲۰۰۸؛ روبرتس، ۲۰۰۱؛ یانگ و همکاران، ۲۰۰۹؛ ون و وانگ، ۲۰۰۹؛ وونگ و دیگران، ۲۰۰۷). علاوه بر این، سه متغیر اصلی پژوهش، یعنی بازدارندگی اجتماعی، احساس فشار اجتماعی و تأثیرات منفی شهرنشینی، حدود ۸۲ درصد از واریانس متغیر وابسته پژوهش را تبیین می‌کند.

رویکرد نظری پژوهش نشان داد که مهاجرت کارگران فصلی، به بروز آسیب‌های اجتماعی متعددی مانند اعتیاد، خودکشی و غیره می‌انجامد. سه عامل اصلی در گرایش کارگران به آسیب‌های اجتماعی و رفتارهای پرخطر مذکور عبارت بود از احساس فشار اجتماعی در سطح کلان، بازدارندگی اجتماعی و

مطالعه جامعه‌شناختی گرایش کارگران مهاجر فصلی ...

تأثیرات منفی شهرنشینی، مانند احساس محرومیت نسبی، احساس طرد اجتماعی و غیره. بر اساس مدل نظری پژوهش که نتایج تجربی نیز آن را مورد تأیید قرار داد، می‌توان گفت بعد از مهاجرات کارگران و آثار منفی شهرنشینی، هنگامی که میزان بازدارندگی کارگران، کم و احساس فشار اجتماعی قوی باشد، احتمال بیشتری وجود دارد که این گروه‌های مهاجر به آسیب‌های اجتماعی شهری گرایش یابند.

منابع

- موکرجی، شکر (۱۳۹۰). مهاجرت و تباهی شهری. ترجمه: فرهنگ ارشاد و عبدالله سالاروند. انتشارات جامعه‌شناسان، تهران.
- Adler, Freda, William Laufer Gerhard O. Mueller. (2001). *Criminology and the justice system*. MC Grawill companies.
- Agnew, Robert (2009). *Why do individuals engage in crime?* In Tim Newburn, key readings in criminology. Willan publishing.
- Anderson, Nels (2006). *The Hobo: sociology of the homeless man*. edited by Piers Beirne. Routledge.
- Caves, W. & Roger (2005). *Encyclopedia of the City*. Routledge.
- Einstadter, Werner and Stuart Henry. (2006). *Criminological theory: an analysis of its underlying assumption*. publishers. INC.
- Gottdiener, Mark & budd, Leslie (2005). *The concepts in urban studies*. Sage.
- Gottdiener, mark and Leslie budd (2005), *the concepts in urban studies*, sage publication
- Marsh, Ian. (2006). *Theories Of crime*. Routledge
- Mccaghy, Charless. Timothy A. Capron, J. D. Jamieson. (2006). *deviant behavior*. library of congress. cataloging-in-publication data.
- Roberts, Kenneth. (2001). *the determinants of job choice by rural labor migrant in shanghai*. *china economic review*, 12.
- Siegel, Larry. (2003). *Criminology*. Thamson-Wadsworth.
- T. Yang, J. Wu, I.R.H. Rockett, A.S. Abdullah, J. Beard, J. Ye (2009). *Smoking patterns among Chinese rural-urban migrant workers*. *Public Health* 123.
- Wen, Ming. & Wang, Guixin (2009). *Demographic, Psychological, and Social Environmental Factors of Loneliness and Satisfaction among Rural-to-Urban Migrants in Shanghai*. China. *International Journal of Comparative Sociology*, 50(2): 155-182.
- Wong, Daniel Fu Keung, Chang Ying Li, and He Xue Song (2007) *Rural migrant workers in urban China: Living a marginalised life*. *International Journal of Social Welfare*
- Wong, F.K.D., He, X.S., Leung, G., Lau, Y., & Chang, Y.L. (2008) *Mental health of migrant workers in China: Prevalence and correlates*. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*

Journal of Rural Development

Editor in Chief: Prof. Dr. Mehdi Taleb Director in Charge: Dr. Gholamreza Jamshidiha

Executive Editor: Hassan Bakhshizadeh Index: www.ISC.gov.ir & www.ricest.ac.ir

Copyright Holder: The Faculty of Social Sciences, University of Tehran

ISSN: 2008-8981 Website: www.jrd.ut.ac.ir Email: jrd@ut.ac.ir